

Når virkeligheden rystes i sin grundvold – effekter af nedlukningen

Temanummer: Coronakrisen i samfundsperspektiv

Nærværende artikel bidrager med en præsentation af forskningsprojektet *Deltagelsens Grammatik: Hverdagens Digitalisering under Coronakrisen*, som havde til formål med kort varsel at indsamle kvalitative data om hverdagens digitalisering under Danmarks nedlukning fra april til midt juni 2020. Artiklen præsenterer projektets design, de anvendte metoder og dets begrebsmæssige ramme, der anskuer coronakrisen som en anledning til at undersøge ”forstyrrelser” eller ”rystelser” og efterfølgende ”digitale genordninger” af hverdagen under nedlukningen i Danmark. I artiklen peger vi på, hvordan digitalisering går hånd i hånd med analogisering. Vi argumenterer for, at i en situation, hvor mennesker er blevet rystet i deres grundvold og syn på verdens beskaffenhed, sker der både digital nytænkning og overvejelser om, at det digitale ikke skal blive for altomfattende. Resultatet af denne foreløbige analyse er følgende: Hverdagens digitalisering må anskues som en effekt af en begivenhed, som er radikal. Effekterne er mangesidige og overraskende. Hvis vi anskuer coronakrisen som anledning til en simpel optimering af aktiviteter og processer, som på en gang blev tvunget online, går vi glip af muligheden for en reel gentænkning af, hvad det digitale kan bidrage med, når hverdagslivet udfolder sig på tværs af analoge og digitale rum.

Indledning

En krise fremkalder mange forskellige reaktioner. Det gjaldt også for de reaktioner, der fulgte efter, Statsministeren annoncerede, at Danmark skulle lukkes ned for at undgå spredning af coronaviruset. Registret spændte vidt. Fra politisk stillingtagen, udvikling af nødplaner og teststrategier til igangsættelse af medicinsk straks-forskning og økonomiske analyser og handleplaner. For ”almindelige mennesker” var muligheden for at opretholde normale rutiner blevet indskrænket med en pludselighed, få havde oplevet før.

Forskningsprojektet *Deltagelsens grammatik: Hverdagens Digitalisering under Coronakrisen*¹ blev igangsat med henblik på at dokumentere reaktionerne på krisen og erfaringerne under nedlukningen med særligt fokus på brugen af digitale teknologier i dagligdagen. Hypotesen var, at både epidemi og nedlukning ville lede til en grundlæggende rådvildhed hos mennesker i Danmark, og at digitale medier og platforme ville komme til at spille en central rolle i at opretholde eller genordne hverdagens rutiner i hjemmet.

I denne artikel fortæller vi om de metoder, vi brugte til at indsamle kvalitative data om hverdagens digitalisering fra primo april til ultimo juni 2020. Vi vil også præsentere en foreløbig indsigt og temaer, som dataindsamlingen har

**BRIT ROSS
WINTHEREIK**
IT Universitetet i
København

**KATJA PAPE DE
NEERGAARD**
IT Universitetet i
København

**ANDERS
KRISTIAN MUNK**
Aalborg Universitet

givet anledning til at gå videre med i forskningsregi. Kort fortalt brugte vi fire metoder: Interviews, deltagerobservation af online events, digitale dagbøger indsamlet på mobiltelefoner og digitale kortlægningsmetoder. Dataindsamlingen var guidet af vores interesse for, hvad folk rent praktisk gjorde, når de blev tvunget til i højere grad at benytte digitale medier og platforme, herunder en interesse for, hvordan de selv reflekterede over egen adfærd og nye muligheder og risici. Det var både en fordel og en ulempe selv at være ramt af nedlukningen. En ulempe, fordi vi ikke fysisk kunne mødes med undersøgelsens deltagere, men også en fordel i opbygningen af relationer til deltagerne, at vi som forskere selv var ramt af krisen.

Ontologiske rystelser og digitale genordninger

Den begrebsmæssige ramme for projektet sprang ud af ideen om nedlukningen som radikal begivenhed. En sådan begivenhed er defineret ved, at der vil være et tydeligt ”før” og ”efter”.² For mennesker, der var ramt af eller udsat for nedlukningen, ramte begivenheden forskelligt. Alligevel mente vi det var rimeligt at antage, at langt de fleste ville opleve deres verden ville blive grundlæggende rystet – og søgt genordnet. Vi trak på ideer fra videnskabs- og teknologistudier (*Science and Technology Studies*), når vi definerede nedlukningen som en begivenhed, hvor der blev sat spørgsmålstejn ved etablerede normer og strukturer. Vi definerede ontologisk rystelse som ideen om, at idet hverdagens strukturer ”blødgøres”, bliver det muligt at se deres virkning i praksis; det bliver altså muligt at undersøge dem nærmere.³ Vores begreb om deltagelse var baseret på ideen om, at man som borger og bruger af digitale systemer vil kunne deltage i udformningen af de digitale systemer, der påvirker organiseringen i hjemmet og kontakten med statslige myndigheder og institutioner. Vi antog, at der ville vise sig nogle forskellige udformninger af denne deltagelse, noget ville være kendt, men der ville også ske nyt. Hvor kunne nye former for deltagelse i samfundslivet mon identificeres? Ville der være et indbygget manuskript for deltagelse i de digitale systemer, eller ville nogle af de digitale platforme skabe betingelserne for samarbejde og nytænkning – ikke bare i forhold til at opretholde en hverdag under corona-krisen, men også i forhold til at organisere samfundet for en fremtid efter krisen. Ikke alle vil have lige meget mulighed for at deltage i nyskabelser – i at definere en ny ”grammatik” for samfundsdeltagelse – så hvor ville det nye ske, og hvem ville kunne deltage i det?⁴ Et af de temaer, vi håber at kunne udforske nærmere, er netop spørgsmålet om, hvem der har opnået handlemulighed, og hvem der mere passivt har måttet underlægge sig ny infrastruktur og måder at organisere samfundet på.

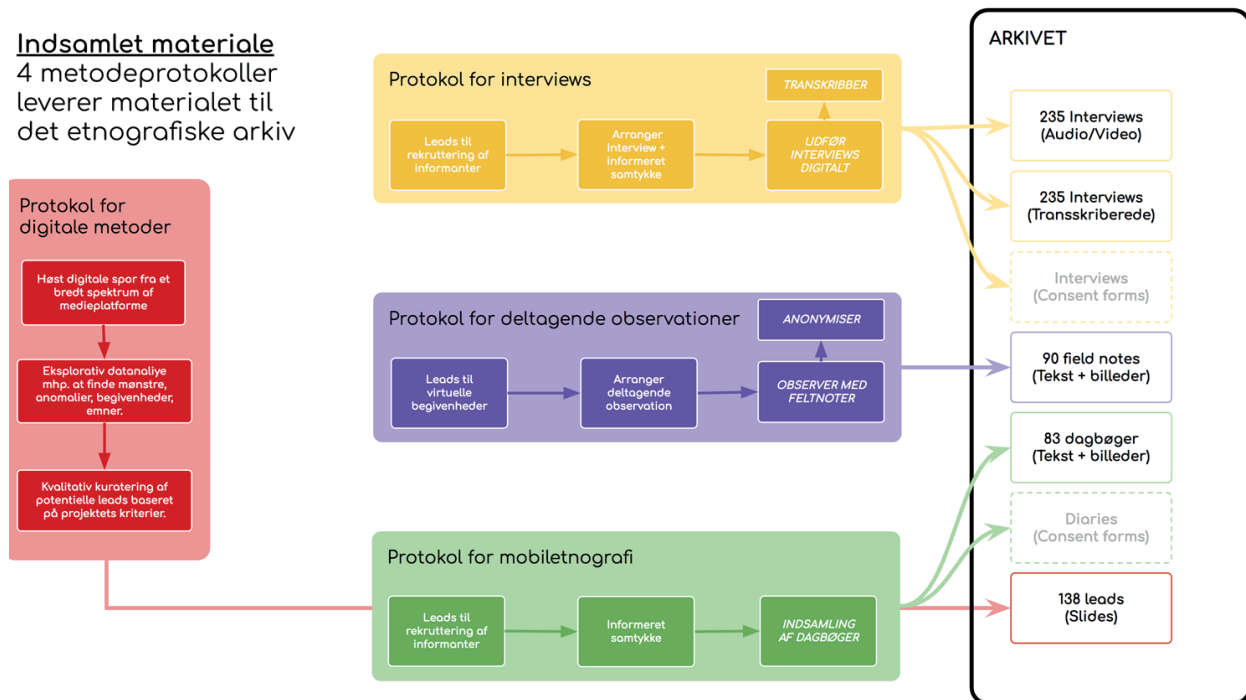
Disse begreber var udgangspunktet for vores engagement med de mennesker, vi talte med, og de begivenheder, vi observerede, men de var også utilstrækkelige. Ingen af dem var helt præcise nok til at beskrive en situation, hvor også selve grundlaget for forskningsprocessen var forandret – et punkt vi vender tilbage til.

De anvendte metoder

Dataindsamlingen resulterede i 230 interviews, 80 online observationer, 145 digitale leads og 60 mobildagbøger (se figur 1). De interviews, der blev foretaget i projektet, er i indhold ret forskellige, til trods for at vi brugte den samme forskningsprotokol. Fælles for interviewene er dog, at coronakrisen forårsager et brud med noget velkendt for langt de fleste. Hele hverdagen, eller store dele af den, blev pludselig en anden. For nogen handler det om, at de ikke mere kan dyrke sport eller gå til fritidsaktiviteter. Den megen skærmtid har betydet, at kroppen værker og gør ondt. Nogle er bekymrede for deres helbred. Andre nævner, at arbejdet er begyndt at fylde endnu mere, end det gjorde i forvejen. De mange online-møder uden pauser gør, at arbejdsdagen for nogen opleves som mere effektiv, men også at vigtig viden kan gå tabt, når man ikke kan fornemme hinanden, se hinanden i øjnene eller small-talk. Nogle fortæller om, at de er blevet engageret i deres børns skolegang – på godt og på ondt, det sidste når det er svært at engagere børnene i opgaverne. Andre beskriver, hvordan krisen har betydet ændrede familierelationer, hvor nogle oplever, at familieband er blevet tættere og har fået en større plads i hverdagen, mens andre oplever afsavn og bekymring grundet nødvendig isolation, eller at traumer og konflikter bryder ud med ny kraft. I forhold til sygdom og sundhed kan sundhedsprofessionelle nu pludselig træffes online, det opleves som en stor og markant forandring, dog ikke altid til det bedre, fordi man nu selv er delvist ansvarlig for, at infrastrukturen fungerer, som den skal.

Deltagerobservationerne, en anden af de metoder, vi benyttede, viser, at krisen har medført nye socialt-digitale former, som fx online løb, vinsmagning, studenterbar, blomstermarked, banko, kor, gudstjenester, yoga, koncerter, terapi, familiesammenkomster og meget andet. I arkivet er der observationer fra koraftener, som gennemføres via streaming på Facebook, selvom ingen af de tilstedeværende kan høre hinanden synge. En ny kordeltager bliver spurgt, om han vil være sidemand med nogle af de andre, selvom alle sidder foran hver sin skærm og slet ikke i samme lokale.⁵ Nogle af de forandringer, der beskrives i interviews, forekom i mindre omfang inden krisen. Det drejer sig fx om online arbejds-møder og læring, samt perioder uden fritidsaktiviteter med mere hjemmeliv og digitalt samvær, fx gaming. Anderledes forholder det sig i forhold til sociale begivenheder. Det ville have været svært at forestille sig en del af dem inden krisen. Set i lyset af den efterfølgende genåbning hænger muligheden for radikalt anderledes aktiviteter åbenbart i høj grad sammen med, at flere befandt sig i samme båd, i den forstand at de var tvunget til at få hverdagslivet til at hænge sammen med hjælp fra digitale platforme.

Figur 1: Metoder og hvordan de føder ind i arkivet.

Foreløbige fund

Digitalisering af hverdagen

Den grundlæggende forandring, som nedlukningen af samfundet udgjorde, kaldte på en tilgang, der kunne rumme det uventede. Som samfund har vi ikke håndteret en lignende situation før, og dermed stod vi også overfor en ny udfordring som forskere. Situationen kaldte på en vis fleksibilitet i vores begrebsapparat. Denne fleksibilitet kom til udtryk på forskellige måder – eksempelvis når deltagere ikke talte ind i vores begrebsapparat eller hypoteser.

Vi oplevede flere gange, at deltagere umiddelbart afviste, at deres oplevelse af nedlukningen havde været præget af digitale teknologier. Senere i samme interview kunne det dog blive tydeligt, at deltageren udelukkende havde arbejdet fra computer og også brugte sociale medier langt mere end før. Dette, mente flere, var ikke noget, de umiddelbart havde fokus på – først når der var tale om *streaming* af en koncert eller deltagelse ved en digital familiefødselsdag, blev opmærksomheden på det digitale skærpet.

Det vidner, om at digitale vaner hurtigt blev normaliseret – og også i en sådan grad, at de går ubemærket hen og bliver usynlig infrastruktur for en ny måde at være i verden på. For deltagerne indgik den type aktivitet ikke i deres opfattelse af, hvad *digitalisering* var. Andre havde skærpet opmærksomhed på, hvor meget tid de var begyndt at bruge foran computeren og på telefonen. De oplevede, at den øgede brug af skærme bragte nye risici ind i hverdagen. En deltager lagde meget vægt på den stigende overvågning fra ”Silicon Valley-virksomhederne”, mens andre vendte blikket indad og forholdt sig kritisk til deres egne mangler i forhold til at begrænse brugen af digitale medier. Spørgs-

målet om, hvordan hverdagen var blevet digitaliseret bragte altså forskellige forståelser i spil i forhold til, hvad digitalisering er. For nogle deltagere var digitalisering blevet påtvunget, og for andre var den forbundet til en særlig form for ny digital væren, som de følte de selv i høj grad burde kunne påvirke.⁶

I sin undersøgelse af arkivet som fænomen, *Archive Fever*, skriver Derrida (1995): *”the (process of) archivization produces as much as it records”*.⁷ Med dette in mente – at skabelsen af et arkiv på én gang dokumenterer og producerer en virkelighed – var det vigtigt, at vi kunne forblive åbne for overraskelser. Dette kom til udtryk, når deltagere nævnte oplevelser, som vi ikke havde forventet som del af en samtale om digitalisering, som eksempelvis oplevelser med racisme på instagram, manglende handicap-tilgængelighed på arbejdsmarkedet, nye muligheder for digital terapi eller familieforhold i krise. Disse temaer var ikke en del af interview-protokollen, men var oplevelser, som spillede en afgørende rolle for deltagernes oplevelse af, hvordan hverdagen var blevet digitaliseret. For os rejser det både spørgsmål om det digitale rolle i forhold til at håndtere nye situationer, og inspirerer til at overveje, hvad begrebet ”digitalisering” egentlig dækker over, når digitale medier fx blev approprieret som midler til at håndtere negative oplevelser under krisen. Måske var det i nogle tilfælde ikke muligt at opnå tilstrækkelig ”digital handlekraft” til at håndtere de negative oplevelser. Om deltagerne følte, at deres egen digitale håndtering af en problematisk situation også havde en varig effekt, vil fremtidig forskning vise.

Analogisering af hverdagen

En tendens vi fik øje på i kraft af vores fokus på den digitaliserede hverdag, var et øget fokus på alt det, der falder uden for det digitale rum. Når digitaliseringen muliggør, at størstedelen af arbejdet kan foregå hjemmefra, følger der nogle konkrete udfordringer med. En deltager beskriver udfordringen ved ikke at behøve at bevæge sig fysisk.

”Altså når du fysisk flytter dig, [...], så flytter man sig også mentalt. Det gør noget ved ens koncentrationsevne, det gør noget ved ens output generelt. [...] det der med at hvis man bare står op og går rundt i sine pyjamas og drikker sin morgenkaffe og sætter sig ned for at arbejde, og aldrig ligesom går ud, og tager en tur ud i skoven, eller besøger nogle venner. Så bliver det sådan lidt kontraproduktivt at sidde og arbejde, fordi man ender med at der slet ikke er noget skelnen mellem at være vågen og gå i seng, og være sammen med sin familie... Det hele flyder virkelig meget sammen. Så efter de første tre uger, gik det op for mig at jeg skulle indlægge pauser, og skulle gå ud en tur måske, cykle et eller andet sted hen, og fjerne mig selv fysisk fra vores hjemmekontor. Fordi, ellers kunne jeg slet ikke. Jeg kunne ikke holde til at stå op, gå ind på kontoret, gå ud igen, lave aftensmad og gå i seng, det var alt for tæt, eller for klaustrofobisk”

Mange delte en oplevelse af, at de blev dårligere til at koncentrere sig og søgte forskellige løsninger på problemet. For nogle betød det et øget fokus på mo-

tion, kropslighed og kontakt til naturen, mens andre eksperimenterede med de fysiske omgivelser og rutiner. En musiker beskrev eksempelvis, hvordan behovet for en fast rutine havde resulteret i, at han gav en daglig koncert online, en forælder talte om, hvordan det at påføre et slips signalerede arbejdstid til små børn, mens en softwareudvikler måtte afprøve et utal af siddemuligheder for at sikre, at ergonomien var på plads. Flere interviewpersoner søgte helt bevidst at komme på afstand fra de digitale platforme, når lejligheden bød sig. En sprang i havet flere gange om dagen for at mærke sin krop, en anden lavede regler for, hvor ofte, hvor længe og hvornår vedkommende måtte bruge sin telefon.

Det lader til, at man for at kunne håndtere en stigende digitalisering af hverdagen i hjemmet også må have fokus på at "analogisere" selvsamme hverdag. Vores fokus på hverdagens digitalisering viste således, at en af de måder, folk genordner en brudt virkelighed på, er at finde metoder til at mærke kroppen og på den måde genetablere eksistensen i nye omgivelser, der både er digitale og analoge. Digitaliseringen udfordrer selve fundamentet for vores kropslige væren i verden, og flere af informanterne fandt en handlemulighed i at trodse digitale platformes allestedsnærværelse.

Konklusion

Hvad kan vi lære af folks erfaringer med og reaktioner på nedlukningen af Danmark under den første bølge af coronakrisen? Det spørgsmål vil melde sig igen og igen, mens vi bevæger os igennem den næste bølge og en fremtid med stigende og faldende smittetal. Vores dataindsamling og foreløbige analyse peger på to ting. Den ene er, at det for rigtig mange var organiseringen af arbejdslivet, der gjorde deltagerne i stand til at håndtere krisen. For mange var det sådan, at hvis ikke rammerne omkring arbejdslivet var på plads, ville resten af hverdagslivet heller ikke fungere. Hjemmets digitaliserede arbejdsliv udspillede sig forskelligt for dem, der allerede arbejdede meget hjemmefra, fx selvstændige og mennesker med kontorarbejde, og så dem, der arbejdede hjemmefra for første gang, fx folk med velfærdsopgaver.

Under nedlukningen i foråret 2020 var stort set alle underlagt de samme restriktioner. Det sociale liv, der udspillede sig online, var præget af stor opfindsomhed, og mange oplevede, at det samvær, der fandt sted digitalt, i en vis forstand lindrede behovet for fysisk nærvær. I den nuværende situation i efteråret 2020, hvor håndteringen af krisen baserer sig på, at nogen hjemsendes og andre ikke, noget lukkes, mens andet holdes åbent, vil noget andet måske vise sig. I hvert fald vil mennesker, for hvem hjemsendelsen er svær, ikke kunne finde samme støtte i digitale fællesskaber, fordi folk nu ikke sidder i den samme, men i hver sin båd. Det digitale hverdagsliv er blevet mere fragmenteret, og af den grund er det vigtigt at undersøge, hvad der virkede godt under krisen i forhold til digitalisering. Hvad var egentlig, når det kom til stykket, nyt?

Det er stadig et åbent spørgsmål, hvordan arbejdspladsernes håndtering af de nye hjemsendelser kommer til at påvirke medarbejdernes mentale og fysiske sundhed. Men en ting er sikkert: De meget optimistiske udmeldinger, som fremkom i foråret fra fx fra Dansk Erhverv, om, at krisen på grund af hjemmets digitalisering entydigt kan ses som et skridt mod højere produktivitet, er for simple. Der er med andre ord stadig behov for forskning i, hvordan hverdagens digitalisering kommer til at udfolde sig i Danmark efter COVID-19. Samt i hvilken grad etableringen af infrastrukturer og digitale platforme i hjemmet er et område, danskerne har eller kan få indflydelse på i forhold til sociale og familiemæssige behov. Eller om vi i årene, der kommer, vil se digitaliseringsprocesser, der tværtimod i stigende grad er statsligt og kommercielt styrede.

Noter

1. Projektet er støttet økonomisk af VELUX FONDENE, Aalborg Universitet og IT Universitetet. Følgende assistenter udførte indsamling og systematisering af data materialet: Laura Na Blankholm, Ronja Mannov, Emil Buch, Jonas Falzarano Jensen, Anders Grundtvig, Lara Tatjana Reime, Mads Stærk Christensen, Ann-Sofie Hjelt Thorsen, Yancé-Myah Antonio Harrison, Katja Pape de Neergaard, Corinna Nathalie Voll, Lotte Schack, Barbara Nino og Johan Irving Søltøft.
2. Blok, A. and C. Jensen (2019). »The Anthropocene event in social theory: On ways of problematizing nonhuman materiality differently.« *The Sociological Review* 67 (6): 1195-1211.
3. Whatmore, S. J. (2009). »Mapping knowledge controversies: science, democracy and the redistribution of expertise.« *Progress in Human Geography* 33(5): 587–598.
4. Kelty, C. M. (2017). Too much democracy in all the wrong places: toward a grammar of participation. *Current Anthropology*, 58(S15), S77-S90.
5. Dette eksempel og mange andre kan man høre om i podcastserien "Corona-eksperimentet – NØDRADIO special i seks afsnit" ved Anders Kjærulff. Serien findes her: <https://soundcloud.com/garagen/sets/corona-eksperimentet>.
6. Se også <https://sodas.ku.dk/research/the-covid-19-lockdown-caused-young-people-to-strengthen-close-relationships/>
7. Derrida, Jacques, and Eric Prenowitz. »Archive Fever: A Freudian Impression.« *Diacritics* 25, no. 2 (1995): 9-63. Accessed September 21, 2020. doi:10.2307/465144.